

Vladimír Havlík, Tomáš Hříbek, Juraj Hvorecký, Jiří Nosek,
Zuzana Parusniková:
Z evolučního hlediska: pojem evoluce v současné filosofii
Praha: Filosofia 2011, 338 strán

Súčasnú teoretizáciu o vzniku živého sveta, o povahe prírodných, spoločenských javov a osobitne ľudskej mysle implicitne zahŕňa evolučnú perspektívu. Pojem evolúcie vo všeobecnosti zastrešuje myšlienku o vývojovej povahe objektov, procesov okolitého sveta vrátane človeka a jeho psychických schopností. V predloženej práci kolektív autorov – filozofov analyzuje prístupy vysvetľovania vnútorných procesov evolúcie, ktoré sa stali predmetom širokej diskusie a polemík. Spoločné teoretické východisko, o ktoré sa autori jednotlivých kapitol textu opierajú, je *naturalizmus*. Napriek rôznorodému chápaniu významu pojmu naturalizmus, naturalistický prístup predpokladá vzájomnú previazanosť evolučných procesov s prirodzenou povahou javov a udalostí okolitého sveta. Ako však dokladá text práce, táto zdanlivo neproblematická domnienka je opradená viacerými nedorozumeniami a protichodnými interpretáciami. Autori poukazujú na nejednoznačnosť a ambiguitu pri používaní základných pojmov ako darvinizmus, determinizmus, naturalizmus, materializmus, evolúcia, evolučná psychológia, evolučná epistemológia, kauzalita.

V nasledujúcom texte sa pozastavím pri troch problémových okruhoch odrážajúcich základné členenie textu práce, a to: 1) darvinizmus verzus kreacionizmus, 2) naturalizmus a myseľ, 3) poznanie a filozofia.

Ad 1) Ako konštatuje autor prvej kapitoly *Darwinismus a formy kreacionizmu* T. Hříbek, darvinizmus predstavuje „dominantnú teóriu evolúcie súčasnosti“. Vo vzťahu k vybraným kontroverzným bodom Darwinovej teórie evolúcie sa autor venuje predovšetkým kritike zvonka, z radov zástancov kreacionizmu. Kritici základných postulátov darvinizmu – vývojovej povahy druhov, mechanizmov prírodného výberu, buď odmietajú vedeckú povahu teórie evolúcie alebo proklamujú vedeckosť kreacionistického prístupu (medzi oboma krajnými postojmi existuje viacero subtilnejších variantov, napríklad koncepcia *evolučného kreacionizmu* slovenského filozofa Jána Letza). Pre prívržencov prvej argumentačnej línie darvinizmus predstavuje „materialistickú filozofiu“, ktorá je skôr metafyzickou (ideologickou) špekuláciou než vedeckou teóriou. Na druhej strane, zástancovia tzv. vedeckého kreacionizmu sa štylizujú do roly súputníkov teórie evolúcie podliehajúcej kritériu testovateľnosti a vedeckej kritike. Příkladom druhej argumentačnej stratégie je napríklad teória „inteligentného plánu“ (intelligent design) P. Johnsona odvolávajúca sa na teleologický dôkaz Božej existencie. V texte autor približuje vybrané alternatívne postoje a diskusiu k interpretácii

Bible v kontexte kreacionizmu samého. Považujem za zrejmé, že prirodzené javy a ich poznanie založené na vedeckých princípoch (objektívnosť) a kritériách (testovateľnosť) na jednej strane a nadprirodzené javy a poznanie vychádzajúce z viery (zjavenia), sú nesúmerateľné. Napriek tomu niektorí filozofi vynakladajú nemalé úsilie na spájanie prirodzenej povahy vzniku a vývinu (napríklad) mysle s (jej) principiálnou neredukovateľnosťou či neobjektívizovateľnosťou. Jeden z dôvodov týchto postojov vidím v implicitne prítomnej túžbe po harmónii „viery a rozumu“ a tiež v konštruovaní pomyselných priepastí medzi vedeckým poznávaním a duchovnými hodnotami. S Hříbekovým názorom o logickej protirečivosti kreacionistických argumentov a slabej explanačnej sile „vedeckého kreacionizmu“ v konfrontácii s poznatkami evolučnej biológie možno len súhlasiť. Rovnako to platí aj pri zdôrazňovaní vzájomnej prepojenosti metafyziky a vedeckej teórie. Menej jasná je téza o metafyzickej kontroverznosti naturalizmu v tom zmysle, že neponecháva priestor pre spiritualizmus a nadprirodzené. Tvrdenie o tom, že „nemáme dôvod veriť v existencii supernaturalistických entít“ (s. 72), bude zástanca supernaturalizmu sotva pokladať za devastujúce. Podľa Hříbeka je so všeobecným metafyzickým naturalizmom konzistentný záver, podľa ktorého rôzne typy entít sú neredukovateľné na fyzické entity. Tu opäť narážame na terminologický, ale aj metodologický problém významu pojmu redukcia a podstaty reduktívneho prístupu. Otázka ontologického záväzku naturalistického prístupu, a darvinizmu zvlášť, preto predstavuje výzvu pre filozofov spolu s nedoriešenými a citlivými otázkami vzťahu náboženstva, filozofie a vedy.

Ad 2) V tretej kapitole práce J. Hvorecký analyzuje otvorené problémy súvisiace so zdanlivo nenaturalizovateľnými intencionálnymi obsahmi. V texte sa zamýšľa nad úlohou evolučného vysvetľovania pri riešení problému povahy intencionálnych stavov a intencionálnych pojmov. Podobne ako T. Hříbek, autor poukazuje na existenciu rôznych typov naturalizmu a s tým súvisiacou mnohोtvárnou argumentáciou. Hvorecký podrobuje detailnej analýze koncepcie intencionálneho realizmu, ktoré sa hlásia k ukotvenosti intencionality vo fyzikálnom svete, a to sémantiku konceptuálnych rolí (Block), teóriu asymetrickej závislosti (Fodor) a teleosémantiku (Millikanová). Spoločným cieľom uvedených prístupov sa stalo skúmanie a vysvetľovanie sémantických pojmov nesémantickými kategóriami (s. 131). Zástancovia intencionálneho realizmu sa podľa Hvoreckého zhodujú v charakteristike mysle ako štruktúrovanej entity, pričom sa má na mysli štruktúra mysle zodpovedajúca ľudskej psychológii, t. j. skúsenosti a jazyku každodennej skúsenosti. Otázka statusu ľudskej psychológie a jej „objektov“ v zmysle pevného základu vedeckej psychológie zostáva naďalej otvorená.

J. Hvorecký pokladá postoj naturalizmu za zlučiteľný s empirickým pluralizmom vedeckých disciplín, ktoré postulujú existenciu rôznych entít, stavov alebo vzťahov. Čo však možno rozumieť pod „empirickým pluralizmom“? Ak ide o otvorenosť naturalizmu vo vzťahu k rôznym filozofickým predstavám a koncepciám sveta, potom by nič nebránilo postulovať mentálne stavy ako svojbytné „entity“ – konkrétne objekty, teoretické konštrukty atď. S tým súvisí aj Hvoreckého nie celkom jasné vymedzenie pojmov ako „mentálnych jednotlivo-
vin, s nimiž v myslení manipulujeme“ (Hvorecký 2011, 130). Domnievam sa, že podobne ako v prípade pojmu naturalizmu aj význam pojmov fyzikalizmus, fyzikálny a fyzický svet vyžaduje hlbší rozbor. Ak, ako píše Hvorecký, fyzický svet pripúšťa len také interakcie, ktoré sa odohrávajú v reálnom čase medzi reálnymi entitami, potom by explanačná sila princípov evolúcie bola značne oklieštená. Ukotvenie biologického sveta (entít, udalostí) do širšie poňatého fyzického sveta ponecháva dostatočný priestor pre zakomponovanie rozmanitých typov entít a udalostí. Veď napokon, ako podotýka aj Hvorecký, fyzika pracuje s *realitou* teoretických konštruktov, silových polí alebo kvantových veličín. Navyše, skúmanie a vysvetľovanie procesov biologického sveta implicitne zahŕňa históriu, predpokladanú budúcnosť, čím presahuje predstavu lineárneho chápania vývoja. Nejasnosti späté s explanáciou biologických systémov a procesov výstižne označil už priekopník tézy evolúcie A. Huxley ako „retrospektívne proroctvo“.

V texte, ako sa zdá, J. Hvorecký sympatizuje s názorom D. Dennetta proti pokusom naturalizovať epistemológiu, obsahy mysle, intencionalitu a pod. Podľa Dennetta projekt *naturalizácie* stroskotáva preto, lebo sa pokúša naturalizovať to, čo už prirodzeným javom *je*. Prijatie evolučnej perspektívy pri skúmaní akéhokoľvek filozofického problému predpokladá uplatnenie principiálneho naturalizmu od počiatku skúmania! Na začiatku skúmania síce môžeme, rortyovsky povedané, vychádzať z pojmu mysle ako *machule*, ale v priebehu skúmania sa tento pojem môže vyčistiť natoľko, že sa nám podarí opísať a vysvetliť jav, ktorý pomenúva. Prostredníctvom intencionálnej stratégie Dennett poukazuje na to, ako sa vyhnúť nadbytočnému problému „naturalizácie“ tajomného a skôr nabáda k skúmaniu a vysvetľovaniu povahy javov bežnej skúsenosti. Hvorecký oprávnenne zdôrazňuje potrebu radikálne zväziť dôsledky zakomponovania teórie evolúcie do naturalizmu. Z hľadiska svojho naturalisticky ladeného postoja poukazuje na rastúci význam integrácie najnovších poznatkov biologických vied do filozofického skúmania. Hlásit sa k naturalizmu, vyjadrovať sympatie k evolučnej teórii zďaleka nepostačuje. Ukazuje sa, že jedna z najťažších výziev spočíva v premyslení dôsledkov, ku ktorým teória evolúcie vedie bez ohľadu na kontraintuitívnosť získaných poznatkov. (Až) potom možno filozofi budú vnímať od-

klon od svojich ontologických intuícii *pozitívne* ako krok vpred v skúmaní pohybu vlastných myslí.

Ad 3) V texte venovanom vzťahu evolučnej teórie poznania a transcendentálneho argumentu J. Nosek nadväzuje na problematiku poznania z predošlých kapitol no v otázke naturalizácie epistemológie sa dištancuje od prístupov Hvoreckého a Hříbeka. Svoj postoj zdôvodňuje na základe porovnania tradičnej epistemológie, do ktorej zaraďuje koncepcie Platóna, Descarta a Kanta, a naturalizovanej epistemológie W. O. Quina. Tradiční epistemológovia vychádzajú podľa Noseka z teórie poznania, ktorej problémy možno zodpovedať pred a nezávisle od vedeckého skúmania. V protiklade k tomu quinovská epistemológia obracia vzťah filozofie vedy smerom k zdôrazneniu závislosti filozofie od vedy a jej poznatkov. Tým podľa Noseka dochádza k „narušeniu“ nutnej izolácie filozofie od vedy. J. Nosek nesúhlasí s prístupom Hříbeka a Hvoreckého v tom, že by sa kultúrna a evolučná história poznania ako aj poznanie samé mali skúmať metódami evolučnej biológie. Svoje teoretické východisko formuluje takto: „teorie poznání si může udržet své místo vedle přírodních věd jako součást racionality v širším slova smyslu“ (s. 213). Nosek sa prikláňa k transcendentálnej argumentácii spočívajúcej, ako píše, v objasňovaní a ospravedlňovaní poznania. Evolučnej teórii poznania, s ktorou polemizuje, pripisuje predovšetkým funkciu vysvetľovania a predikcie. Vo svojom príspevku sa ďalej koncentruje na analýzu spoločných črt a rozdielov medzi naturalizovanou epistemológiou a evolučnou epistemológiou predovšetkým G. Vollmera, M. Ruseho a N. Reschera. Transcendentálny argument podľa Noseka odkazuje na zmyslupnosť poznania. Zatiaľ čo interpretačné a ospravedlňujúce funkcie dávajú hypotézam zmysel, deskriptívne, explanačné a predikčné funkcie argumentov zaisťujú pravdivosť alebo nepravdivosť hypotéz (s. 244). Pripusťme hypoteticky, že pravda nie je vzťah (korešpondencie, koherencie), ale jednoduchá abstraktná entita, ktorá je stále tá istá a možno ju pripájať k ľubovoľným zmyslupným výpovediam. Pokiaľ však pravdivosť „může být objevena jen v spojení se zmyslupností“ (s. 245), vzápätí sa natiska otázka na základe čoho priradíme výpovediam prívlastok „zmyslupný“? Ak má byť transcendentálny argument signifikantný, potom sa zdá, že zdôvodňuje a interpretačné funkcie, o ktoré sa prednostne opiera, *by mali* nejakým spôsobom túto zmyslupnosť zaisťovať. Nevie si predstaviť, ako možno tento cieľ dosiahnuť bez zohľadnenia *obsahu* explanačnej a predikčnej. To však podľa Noseka nepriechádza do úvahy, keďže zmyslupnosť a pravdivosť nekráčajú ruka v ruke.

Na záver sa domnievam, že naturalisticky orientovaný prístup Hříbeka a Hvoreckého sa vo vzťahu k autonómnosti a teoretickej relevantnosti filozofického skúmania zásadne nelíši od postoja J. Noseka. Autori svorne prízvukujú nielen kontinuitu filozofie a vedy, ale aj previazanosť s tradičnou filozofiou.

Významnejšie odlišnosti možno očakávať pri výbere toho, čo budú jednotliví autori z bohatého odkazu histórie filozofie pokladať za reprezentatívne.

Posledná kapitola práce z pera Z. Parusnikovej sa venuje Popperovej darvinistickej epistemológii. Autorka sa podujala kritickými očami premyslieť paralelu medzi Popperovou teóriou rastu poznania a darvinistickým výkladom biologickej evolúcie. V rámci interpretácie Popperovho filozofického odkazu Parusniková zvažuje otázku, či K. Popper sám dostatočne docenil empirickú povahu darvinizmu.¹ Zaujímavý a pre mňa dosť prekvapivý moment predstavuje konštatovanie vnútorného rozporu v Popperovej evolučnej epistemológii. Z. Parusniková vidí tento rozpor v nasledovnom: Na jednej strane Popper pripúšťa existenciu dogmatizmu v zmysle vrodenej očakávanej pravidelnosti v živote človeka a na druhej strane vo svojej koncepcii zdôrazňuje zásadný význam boja proti dogmatizmu uplatňovaním kritického postoja, argumentovaním atď. Každý organizmus disponuje vrodenejmi reakciami alebo odpoveďami, ktoré podľa Poppera možno chápať ako nevedomé, nevedomované „očakávania“ (por. Popper 1963, 47). Ak Popper aj pripúšťa „vrodené poznanie“, netvrdí, že dané poznanie je platné a priori, nakoľko sa môže ukázať jeho mylnosť. Rodíme sa s očakávaniami, s „poznáním“, ktoré nie je platné a priori, ale je *psychologicky alebo geneticky apriórne* – predchádza pozorovateľnej skúsenosti. Nachádzanie pravidelnosti Popper radí k najvýznamnejším očakávaniam človeka, vrodená alebo „inštinktívna“ dispozícia, t. j. *psychologické* a priori, je podľa Poppera zároveň *logickým* a priori, pretože predchádza všetkej pozorovateľnej skúsenosti. Logické a priori v tomto zmysle však neznamená, ako zdôrazňuje Popper, to, že očakávanie je platné a priori. Náš sklon hľadať pravidelnosti a vkladať zákony do prírody vedú k psychologickému javu dogmatického myslenia a správania (Popper 1963, 49). Vzhľadom na túto tendenciu je istá miera dogmatizmu nutná. Týka sa okolností, s ktorými sme schopní sa vyrovnáť, a to formulovaním domnienok, ktorých prostredníctvom pôsobíme na svet. Navyše, spomínaný dogmatizmus umožňuje, aby sme sa približovali k dobrej teórii postupne. Je zrejmé, ako píše Popper, že takýto *dogmatický postoj* je znakom silného presvedčenia a teda je v protiklade ku *kritickému postoj*, ktorý pripúšťa pochybnosti a vyžaduje testy. Pripúšťam, že používanie pojmu dogmatickosti u Poppera na označenie „inštinktívnych“ očakávaní nie je práve „šťastné“, a to najmä vo vzťahu k rozsiahlej analýze a kritike dogmatickosti v celom jeho diele. Napriek tomu si na rozdiel od Z. Parusnikovej nemyslím, že by použitie pojmu dogmatizmu viedlo k dvojitej vnútornej nekonzistentnosti Popperovej evolučnej epistemológie a koncepcie racionality. Nielen v dôsledku rozlišovania naznačených

¹ K teoretickým problémom spätým s postavením teórie evolúcie pozri bližšie Gálík (2009).

významov pojmu dogmatický, ale aj vzhľadom na Popperovo zdôrazňovanie potreby posilňovať vedomie o povahe ľudských kognitívnych schopností s cieľom prekonať pohodlnosť prameniaca z predvedeckého poznania. Čo sa týka racionality, Popper nepokladá človeka za racionálneho, ale naopak tvrdí, že koná iracionálne a podobne ako v prípade pravdy, v prípade racionality ide skôr o vytúžený *ideál* človeka. Napokon, nemyslím si, že by Popperova koncepcia evolučnej epistemológie evokovala oslabovanie dogmatizmu (s. 282). K. Popper sa vo väčšine svojich prác vehementne bráni prehnanému optimizmu, opakovane odmieta akékoľvek záruky viažuce sa k pokroku pri hľadaní lepšieho sveta.

Vo svojej skratkovitej úvahe som opomenula viaceré témy z textu predloženej publikácie, akou je problematika univerzálneho evolučného princípu (V. Havlík), otázky súvisiace s evolučným pôvodom morálky či projektom evolučnej deskriptívnej etiky (T. Hříbek). Čitateľovi napokon odporúčam pridržiať sa stratégie prezentovanej v celom texte práce, a tou je filozofická analýza vychádzajúca z vedeckých poznatkov a implementácie popperovského kréda: „Já se mohu mýlit a ty můžeš mít pravdu; v každém případě o tom pojďme kriticky diskutovat a společným úsilím se můžeme pravdě přiblížit.“

Silvia Gáliková
silvia@libris.sk

Literatúra

- GÁLIK, D. (2009): Teória evolúcie a filozofia. In: Kvasnička, V. a kol.: *Umelá inteligencia a kognitívna veda II*. Bratislava: STU, 89-119.
- POPPER, K. R. (1979): *Objective Knowledge. An Evolutionary Approach*. Oxford: Clarendon Press.
- POPPER, K. R. (1963): *Conjectures and Refutations*. London: Routledge.

Vladimír Svoboda: *Logika pro Pány, Otroky a Kibice.*
Filosofický průvodce světem deontické logiky
Praha: Filosofia 2013, 322 strán

Vydáním knihy Vladimíra Svobodu konečně uzrela světlo světa prvá česko-slovenská monografie venovaná výlučně deontické logice. Starší kniha *Logika a etika*, kterou napsal V. Svoboda společně s Petrom Kolářem v roce 1997, sa tiež zaoberala deontickou logikou, no tematicky zúženou na (meta)etický dis-